

**ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ, ДОСЯГНУТИХ У ПРОЦЕСІ МЕДІАЦІЇ,
ДО ЗАКІНЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ ЗА УЧАСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

**LEGAL SIGNIFICANCE OF THE RESULTS ACHIEVED IN THE MEDIATION PROCESS
BEFORE THE COMPLETION OF THE PROCEEDINGS WITHOUT THE ADOPTING A COURT
DECISION IN CIVIL JUDICIARY INVOLVING FARMS**

**Долинська М.С., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ**

Дослідження присвячено актуальним проблемам як цивільного та аграрного права, так і цивільного судочинства України. Метою дослідження є здійснення аналізу правового регулювання медіації як альтернативного способу вирішення спорів у цивільному судочинстві за участю фермерських господарств в Україні без ухвалення рішення суду. Схарактеризовано стан законодавчого регулювання альтернативного вирішення цивільних спорів за допомогою медіації протягом 2021-2022 років, і зокрема в умовах воєнного стану. Частка фермерських господарств є надзвичайно великою в агровиробництві країн світу. Інститут фермерства, особливо сімейного, є достатньо молодим в Україні. Особливу увагу приділено характеристиці основних видів фермерських господарств в Україні.

Стаття присвячена аналізу новел законодавства щодо медіаційного врегулювання конфліктів у цивільному судочинстві, в тому числі за участю фермерських господарств. Основним законодавчим актом щодо альтернативного вирішення спорів за допомогою засобів медіації є Закон України «Про медіацію», де в статті першій визначено поняття медіації, яке, на думку автора, є вдалим та лаконічним.

Запропоновано авторське визначення медіації як добровільної та конфіденційної переговорної процедури, що організована в певній послідовності за встановленими правилами та за допомогою незалежного медіатора, яка проходить певні усталені стадії з метою врегулювання спору або конфлікту, результатом якої є певна прийнятна та взаємовигідна домовленість для її учасників, що, як правило, завершується укладенням відповідної угоди. Автор стверджує, що основними видами (формами) медіації, які повинні застосовуватися під час розгляду цивільних спорів за участю фермерських господарств, є трансформативна та оціночна медіація, із застосування прийомів сімейної медіації.

Розглянуто переваги медіації у вирішенні спорів в порядку цивільного судочинства за участю фермерських господарств. Наголошено, що в умовах воєнного стану в Україні найбільш перспективною формою медіації під час розгляду цивільних спорів виступає онлайн медіація. Яка так само може бути основною або попередньою формою (фазою) до офлайн медіації.

Ключові слова: медіаційна угода, залишення позову без розгляду, цивільне судочинство, фермерське господарство.

The research is devoted to current problems of civil, agrarian law, and civil proceedings in Ukraine. The study aims to analyze the legal regulation of mediation as an alternative way of resolving disputes in civil proceedings involving farms in Ukraine without a court decision. The state of legislation regulating the alternative resolution of civil disputes through mediation during 2021-2022, in particular, under martial law, is described. The share of farms is the largest in the agricultural production of the world countries. The institution of farming, especially family farming, is very young in Ukraine. Special attention is paid to the characteristics of the main types of farms in Ukraine.

The article deals with the analysis of novel legislation on mediation settlement of conflicts in civil proceedings, including those involving farms. The main legislative act regarding the alternative resolution of disputes through mediation is the Law of Ukraine 'On Mediation', where the first article defines the concept of mediation, which, in the author's opinion, is apt and concise.

The author's definition of mediation as a voluntary and confidential negotiation procedure, organized in a certain sequence according to the established rules and with the help of an independent mediator, goes through certain well-established stages to resolve a dispute or conflict, the result of which is a certain acceptable and mutually beneficial agreement for its participants, and, as a rule, ends with the conclusion of the relevant agreement, is proposed. The author argues that the main types (forms) of mediation that should be used during the consideration of civil disputes involving farms are transformative and evaluative mediation, using family mediation techniques.

The advantages of mediation in resolving disputes in civil proceedings involving farms are considered. It is emphasized that under martial law in Ukraine, online mediation is the most promising form of mediation during civil disputes. It can also be the primary or preliminary form (phase) before offline mediation.

Key words: mediation agreement, dismissal of the lawsuit, civil proceedings, farming.

Постановка проблеми. Новими суб'єктами цивільного судочинства у незалежній Україні стали фермерські господарства.

Враховуючи зміни законодавства, в тому числі щодо досягнення згоди між учасниками цивільного судочинства за допомогою послуг з медіації, в тому числі, за участю фермерських господарств, постала потреба у проведенні цього дослідження.

Дослідження правового значення результатів, досягнутих у процесі медіації, до закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві за участю фермерських господарств сприятиме розгляду цивільних спорів за участю вказаних суб'єктів, так і поза судовому розгляду спорів за допомогою засобів медіації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами медіації, як одного із способів вирішення цивільних спорів присвячено багато праць науковці, особливо закордонних, оскільки інститут медіації в Україні є новим.

Серед них варто виділити праці: О. Белінської, О. Белей, А. Біцай, Н. Бондаренко-Зелінської, В. Гаврилюк, І. Городиського, І. Городецької, М. Жушман, М. Дякович, О. Козляковської, О. Кармази, О. Кологойди, В. Комарова, Н. Крестовської, В. Мамницького, Л. Наливайко, М. Німак, Ю. Притики, Л. Романадзе, А. Сливінської, а також багатьох інших. Однак недостатньо приділено уваги вченими щодо правового значення результатів, досягнутих у процесі медіації, до закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві.

Зокрема, не виокремлено особливості здійснення таких проваджень за участю фермерських господарств.

Більшість науковців розглядають фермерські господарства як суб'єкта комплексних аграрних та господарських відносин та недостатньо приділяють уваги цивільним правовідносинами фермерських господарств, хоча вони є дуже важливими.

Варто відзначити, як позитивний момент, що розгляду цивільних та земельних правовідносин у фермерських господарствах було присвячено колективну монографію «Фермерські господарства, як учасники цивільних та земельних правовідносин: за матеріалами судової практики», підготовлену за редакцією професора І. В. Спасибо-Фатєєвої [1].

Серед дослідників фермерства також доцільно виокремити Ю. Юркевича, В. Коссака, І. Спасибо-Фатєєву, В. Уркевича, М. Вашишин, та багатьох інших.

Метою дослідження є здійснення аналізу правового регулювання медіації, як альтернативного способу вирішення спорів в цивільному судочинстві за участю фермерських господарств в Україні без ухвалення рішення суду.

Виклад основних положень. Частка фермерських господарств є надзвичайно великою в агровиробничтві країн світу.

Зародження перших селянських (фермерських) господарств в Україні відбулося наприкінці вісімдесятих – на початку дев'яностих років минулого століття.

На початок 2022 року їх кількість складала 48 868 господарств, що становило приблизно 70% від загальної кількості суб'єктів агровиробничтва.

Закон України «Про фермерське господарство» визначає фермерське господарство як «форму підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону» [2].

На нашу думку, фермерське господарство в Україні – це самостійно господарюючий, добровільно створений суб'єкт аграрної підприємницької діяльності, що діє як юридична особа або фізична особа-підприємець (сімейна ферма), без набуття статусу юридичної особи та являє сімейно-родинне трудове об'єднання громадян України з метою отримання прибутку для вироблення товарної сільськогосподарської продукції, а також зайняття пов'язаними з нею іншими видами діяльності, не забороненими законодавством України, з правом на створення відокремленої фермерської садиби [3, с. 43].

Закон України від 31 березня 2016 року за № 1067-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» відобразив існуючі зміни суспільного розвитку української держави, рух українського фермерства в керунок світового сімейного господарювання та встановив, що в Україні фермерське господарство може функціонувати у двох формах господарських формувань – як юридична особа та фізична особа-підприємець.

Як зауважувалося нами раніше, фермерські господарства можуть функціонувати на таких підставах та формах:

1. Фермерське господарство – юридична особа, що може бути створене як:

а) юридична особа, що має статус сімейного фермерського господарства, в підприємницькій діяльності якого використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України;

б) юридична особа, створена одним громадянином України;

в) юридична особа, створена кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до статті 9 Закону України «Про фермерське господарство». Членами такого господарства є дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського

господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти [2].

2. Фермерське господарство без статусу юридичної особи – це форма підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, яка в свою чергу може функціонувати у двох видах:

а) фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке створене на основі діяльності фізичної особи – підприємця та членів його сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України та має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства,

б) фермерське господарство без статусу юридичної особи, яке створене на основі одноосібної діяльності фізичної особи – підприємця.

У підсумку, в Україні фермерське господарювання може функціонувати у формі перерахованих вище п'яти видів фермерських господарств [4].

Відповідно до статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, фермерські господарства мають право звернутися до загальних судів для захисту своїх прав та інтересів щодо розгляду:

- цивільних спорів,
- земельних спорів,
- трудових спорів,
- в певній мірі сімейних, житлових спорів,
- спорів щодо реєстрації майна фермерського господарства, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, та якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами,
- спорів щодо інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства [5].

Відповідно до частини сьомої статті 49 Цивільного процесуального кодексу України, сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу [5].

Варто пригадати, що у зв'язку з прийняттям у 2021 році Закону України «Про медіацію», законодавчим актом у Земельний кодекс було додано нову статтю 158¹, якою надано право вирішення земельного спору за допомогою медіації, враховуючи при цьому особливості норм, встановлених Земельним кодексом держави.

У частині третій статті встановлено, що договір про проведення медіації, а також угода, яка укладається за результатами медіації щодо земельних спорів повинні бути укладені в письмовій формі [6].

У випадку, якщо за результатами такої угоди не відбулося її виконання або здійснено неналежне виконання медіаційної угоди, то тоді сторони мають право звернутися до належним органів, зокрема, до суду.

Застосування фермерами світу процедур медіації при вирішенні спорів є досить поширеною практикою, яка в Україні лише починає зароджуватися.

Військова агресія російської федерації проти України, що спонукала до правомірного введення військового стану в державі згідно із Указом Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року, також вплинули на вирішення у судовому порядку цивільних спорів, в тому числі за участю фермерських господарств.

Варто пригадати, що вирішення спорів у порядку цивільного судочинства, в тому числі за участю фермерських господарств, має свої недоліки в частині їх тривалості та дороговартості.

У переважній більшості, прийняте судове рішення не влаштовує одну або дві сторони такого процесу, що на практиці призводить до його оскарження.

Це також сприяє збитковості фермерських господарств, оскільки станом на сьогодні не відбувається виконання рішень судів, а також не проводяться стягнення на підставі виконавчих написів нотаріусів.

Зокрема, це впливає з прийнятого 27 липня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» [7], яким запроваджено зміни до діючого законодавства, зокрема, Закону України «Про виконавче провадження».

З точки зору цього дослідження, слід виокремити норми нового пункту 10² розділу тринадцятого під назвою «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про виконавче провадження», відповідно з якими, з 25 серпня 2022 року (дати набрання ним чинності) в Україні «у період дії воєнного стану забороняється примусове виконання виконавчих написів нотаріусів».

Тому очевидно, що сторони конфлікту повинні шукати шляхи його вирішення за допомогою альтернативних способів: переговорів та узгоджених домовленостей, звернутися за допомогою до медіатора, як незалежного експерта по врегулюванню конфліктів.

Варто пригадати, генеза медіації відбулася ще в первісному ладі, де вожді та жерці виступали посередниками у вирішенні конфліктів.

Посередництво пройшло довгий шлях розвитку і лише у ХХ столітті (другій половині) набрало форми медіації, приклади цього спостерігаємо в США, Великобританії та Австралійському союзі, а звідти було рецептовано на європейській континенті.

Як зауважує А. Біцай, медіація, у класичному розумінні використовує «гарвардський метод» як основоположний [8, с. 17].

Україна, здійснюючи свроінтеграційні процеси, також наразі запозичила вищевказаний правовий інститут.

Основним законодавчим актом, який регулює правові засади медіації в державі виступає Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року [9], де в статті першій визначено поняття медіації, яке на нашу думку є вдалим та лаконічним.

Має рацію І. Городецька стверджуючи, що трактування поняття медіації науковцями «у більшості випадків схожі», хоча існують певні відмінності щодо суті медіації загалом та її застосування в окремих сферах [10, с. 60].

Враховуючи думки науковців, в тому числі А. Біцай [8, с. 14, 20], ми стверджуємо, що медіація є переговорною процедурою, яка організована в певній послідовності за встановленими правилами та за допомогою незалежного медіатора, яка проходить певні усталені стадії з метою врегулювання спору або конфлікту, результатом якої є певна прийнятна та взаємовигідна домовленість для її учасників, що завершується укладенням відповідної угоди.

Фермерське господарство звертаючись за допомогою до медіатора, повинен упевнитися в тому, що вказана особа пройшла базову підготовку медіатора як в Україні, так і закордоном, та також зареєстрована медіатором.

Це можливо перевірити за допомогою Інтернету. Наприклад, існують: Реєстр медіаторів Міжнародного центру медіації Бізнес Школи КРОК; Реєстр медіаторів членів Національної асоціації медіаторів України; Реєстр медіаторів Київської торгово-промислової палати; Реєстр медіаторів Українського центру медіації.

При веденні медіації щодо розгляду цивільних справ на нашу думку, варто використовувати Рекомендацію Res (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах, що була ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 808 засіданні заступників міністрів 18 вересня 2002 року.

Варто відзначити, що норми вищевказаної Рекомендації щодо медіації в цивільних справах були рецепційовані укра-

їнським законодавством в Законі України «Про медіацію».

Гадаємо, що з точки зору дослідження, серед видів фермерських господарств слід виокремити саме сімейні фермерські господарства.

За формою організації праці 90% усіх агрогосподарств світу – це родинні ферми. У Європі цей показник ще більше. «Приміром, у Нідерландах — 98%, в сусідній Польщі – понад 90%. Натомість у Латинській Америці, частині Азії, в колишніх республіках СРСР ситуація протилежна: частка сімейних ферм становить 5-15%. На жаль, до таких держав належить і Україна. За кількістю землі наділ українського фермерства — 15%, приблизно 4,5 млн га. При цьому, фермери забезпечують трохи більше 10% валового виробництва сільськогосподарської продукції» [11].

Як уже зазначалося нами раніше, сімейна ферма в Україні – це сімейне утворення, яке характеризується наступними ознаками:

а) спільне ведення фермерства, яке включає в себе: спільні господарські інтереси, спільне майно, яке використовується для ведення сімейної ферми;

б) спільне проживання (життя);

в) взаємна підтримка та взаємовиручка членами сім'ї один одного, як виробнича, так і моральна (у тому числі матеріальна);

г) взаємні права та обов'язки як членів сімейного фермерського господарства, так і членів сім'ї, які між собою є «переплетеними» та впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення та інших форм прийняття дітей на виховання;

д) юридичної відповідальності, яка настає при невиконанні чи неналежному виконанні ними своїх обов'язків як членів сімейного фермерського господарства [12].

Враховуючи особливості функціонування фермерських господарств, що основними видами медіації, як альтернативного способу вирішення цивільних спорів за участю фермерських господарств є трансформативна та оціночна медіація із застосування прийомів сімейної медіації, зокрема, медіації щодо ведення сімейного бізнесу.

Згідно з пунктом 4¹ статті 251 Цивільного процесуального кодексу України, до обов'язку суду відноситься зупинення провадження у цивільній справі у зв'язку зі надходженням звернення від обох сторін – клопотанням про зупинення такого провадження у зв'язку з проведенням медіації, однак такий строк не повинен бути більшим за дев'яносто днів [5].

Як правило, розгляд справ у порядку цивільного судочинства завершується ухваленням рішення, однак законодавець надав можливість, у визначених випадках, завершувати провадження без ухвалення рішення.

Залишення заяви без розгляду – це форма закінчення справи без ухвалення рішення [13] та відбувається згідно з вимогами статті 257 Цивільного процесуального кодексу України.

У випадку вирішення спору за допомогою договору медіації, де однією із сторін виступає фермерське господарство, то це передбачає закінчення розгляду судової цивільної справи без постановлення рішення внаслідок виявлення обставин, тобто вирішення спору у ході процедур медіації, тому подальший розгляд вказаного спору є недоцільним.

Висновки. Таким чином, одним із надзвичайно важливим і недовготривалим та, в певній мірі, узгодженим між сторонами за допомогою медіатора, способом вирішення спорів в порядку цивільного судочинства без ухвалення рішення суду є альтернативний спосіб за допомогою медіації.

Аналізуючи праці науковців та практиків, приходимо до висновку, що позитивний результат медіації, в тому числі за участю фермерських господарств полягає у вирішенні спору:

по-перше, здійснюється за менш тривалий період часу, по-друге, не обмежене територіальністю та предметом розгляду спору,

по-третє, конфіденційність укладеного рішення по спору,

по-четверте, незалежність медіатора та право заміни медіатора чи медіаторів на всій стадіях медіаційного провадження,

по-п'яте, результат медіаційного врегулювання залежить лише від бажання та намірів сторін,

по-шосте, взаємоприйнятний та взаємовигідний результат вирішення спору, який закріплюється письмовим договором,

по-сьоме, більша ймовірність добровільного виконання умов медіаційного договору,

по-восьме, що не менш важливо, продовження цивільних та ділових відносин між учасниками після врегулювання спору за допомогою медіації та збереження їхньої репутації.

Вважаємо, що в умовах воєнного стану в Україні, найбільш перспективною формою медіації при розгляді цивільних спорів, виступає онлайн медіація. Яка так само може бути основною або попередньою формою (фазою) до офлайн медіації.

Подальші розвідки полягатимуть у більш детальному дослідженні проблем застосування медіації у спорах за участю сімейних фермерських господарств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фермерські господарства, як учасники цивільних та земельних правовідносин: за матеріалами судової практики: монографія / за редакцією І. В. Спасиво-Фатеевої. Харків: ЕКУС. 2022. 288 с.
2. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 45. Ст. 363.
3. Долинська М.С. Фермерські господарства як суб'єкти агровиробництва: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка. 2022. 176 с.
4. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392-397.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану: Закон України від 27 липня 2022 року Закону України № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>
8. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації: монографія/ За заг. ред. О. Г. Яновської. К.: Алерта.2017. 260 с.
9. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
10. Городецька І. А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 7. С. 59-61.
11. ООН оголошує початок Десятиліття сімейних фермерських господарств. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3298644-v-ukraini-na-fermeriv-pripadae-lise-10-agrovirobnictva.html>.
12. Долинська М. С. Поняття сім'ї в аграрному праві України. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. № 1(29). 2021. С. 115.
13. Луспенник Д. Д., Сакара Н. Ю. Інститут закриття провадження у справі у ЦПК урегульовано належним чином. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1082544/>